

א

כמה שכנים – שקנו דירות בבניין משותף – התאגדו יחד לתבוע את הקבלן על אי עמידה בתנאים שבחוזה הרכישה. הקבלן אינו בן תורה, ולכן תבעו אותו בערכאות משפטי המדינה וזכו הן בתביעה (בסך 100 אלף שקל) והן בתשלום הוצאותיהם (שכר עורך דין, נסיעות, תשלום לעדים וכו') – סה"כ עוד 20 אלף שקל). האם מותר לשכנים לקבל סכומים אלו?

- א. איסור הליכה לדיון בערכאות.....
- ב. תביעה על פחם שנמצא בתוך לבן.....
- ג. תביעת מי שמסרב לדון בדין תורה.....
- ד. זכיית התובע בממון שהתקבל בערכאות.....
- ה. תביעת הוצאות שהיו בדין תורה.....
- ו. מחלוקת ראשונים בהוצאות מחמת סירוב.....
- ז. הבדל בהגדרת גרמא וגרמי'.....
- ח. מהרשד"ם: הוצאות מחמת היתר ב"ד.....
- ט. יכולת להכריע בין השיטות.....
- י. חיוב הוצאות מחמת גרמי בשוגג או במזיד.....
- יא. סיכום ומסקנות.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

א. איסור הליכה לדיון בערכאות

הברייתא (במסכת גיטין דף פ"ח:) תניא היה רבי טרפון אומר: כל מקום שאתה מוצא אגוריאיות (רש"י: אסיפות) של עובדי כוכבים, אע"פ שדיניהם כדיני ישראל –

ד פ י - ע י ו ן

ב

אי אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" – לפניהם ולא לפני עובדי כוכבים.

וכן נפסק גם בשולחן ערוך (סימן כו-א): אסור לדון בפני דיינים גויים ובערכאות שלהם (פירוש: מושב קבוע לשרים לדון בו), אפילו בדין שדנים כדיני ישראל, ואפילו נתרצו שני בעלי הדינים לדון בפניהם – אסור. וכל הבא לדון בפניהם – הרי זה רשע, וכאילו חירף וגידף, והרים יד בתורת משה רבנו עליו השלום.

והוסיף הרמ"א (שם, בשם המהרי"ק שורש קנ"ד) שיש ביד בי"ד לנדותו ולהחרימו עד שיסלק יד הגויים מעל חברו.

ועוד בשולחן ערוך (סימן כו-ג, סימן כב-ב) שאפילו אם קיבל עליו בקניין לדון עם חברו לפניהם – אינו כלום, ואסור לדון בפניהם. ומבאר הגר"א (סימן כב-טו) שגם זה הוא מהגמרא בגיטין (ה"ל), שמתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי התורה אמרה: לפניהם – ולא לפני עכו"ם.

ומה לגבי ערכאות של ישראל – מובא בחזון איש (סנהדרין טו-ד, וכן הביא בציץ אליעזר יב-פב, בשם גרצ"פ פרנק) שאם אנשי המקום מסכימים ביניהם על חוקים – שאינם חוקי התורה – הרי הם מחללים את התורה. ועל זה נאמר "אשר תשים לפניהם – ולא לפני הדיוטות". ואין הבדל בין אם הדין בא לפני אינם ישראלים, ובין אם ישראל ששופט על פי חוקים בדויים, ועוד – בישראלים הדבר יותר מגונה, שהמירו את משפטי התורה על משפטי ההבל, ואפילו אם יסכימו בני העיר על זה – אין בהסכמתם ממש, ואם יכופו על זה – משפטים גזלנותא ועושק, ומרימים יד בתורת משה.

ועד כמה חמור הדבר – מביא התשב"ץ (ב-ר"צ, הובא בגרעק"א בשו"ע כו-א) ממון שהוצא בערכאות – אם אין כן בדיני ישראל – הממון הוא גזל בידו, ואם קידש בזה אשה – אינה מקודשת, ופסול לעדות כדין כל גזלן.

ב. תביעה על פחם שנמצא בתוך לבן

וכבר היה מקרה הבא:

ד פ י - ע י ו ן

אדם קנה לָבָן במכולת, ומצא בו גוש קטן של פחם. האדם הגיש תביעה נגד חברת "תנובה", הציג את ראיותיו, והעובדות התאמתו לאשורן בבית דין. מה הדין שיש להשית על "תנובה" כלפי התובע?

[לא נתאפק מלהעיר, שתביעה לדין במקרה זה שלפנינו מייצג "תרבות חדשה" של חיפוש אשמים במטרה לקבל טובות הנאה מיצרנים שנכשלו. חלק מהחברות, שיש עליהן פיקוח בריאותי או מסחרי, יודעות שכאשר תתגלה תקלה כלשהי – העובדה תתפרסם ותתנפח אל מעבר לגודלה האמיתי, דבר העלול להביא לקנסות ולדיבה רעה, וההפסד הגדול הוא קרוב לוודאי. ומכאן מתחילות הסחיסות כלפי חברות אלו, שכן הכל יודעים שבהתקבל טענה כלפי מוצרי החברה – תעשה החברה כל שביכולתה כדי לפצות את הלקוח הפגוע, ולהעניק לו כמות גדולה ממיטב מוצריה, רק שלא ירוץ להתלונן למשרד המסחר והתעשייה או למשרד הבריאות, וגרוע מכך – לתקשורת.

במקרה שלנו – ייתכן שצריך לעשות בירור יסודי, היאך השתרבב גרגיר פחם לפס הייצור, ואם זו תקלה שיש לה סיבת פשיעה או אי-שמירת נהלים וכו' – צריך להתריע על כך, ולגרום שהפירצה תתוקן. ייתכן שיש להטיל איזשהו עונש על מי שגרם לתקלה, כדי שהדבר לא יישנה.

אבל כל זה איננו נוגע לתובע בכלום. שהרי אין לו כלפי החברה שום תביעה אישית, המחייבת פיצוי דווקא למתלונן, אלא התלונה – עד כמה שיש בה אמת – מהווה סיבה לדרישה כללית לשפר את קו הייצור. אבל ידידנו התובע מחפש אך ורק את טובתו האישית...].

פשוט שכל מה שיכול התובע לדרוש זה את הנזק שנעשה לו. ובאמת – הבה נבדוק מהם סך כל נזקיו של התובע:

- **נזק** – הנזק שהיה לו הוא כמות הָלָבָן שחסרה לו בגלל הימצאות הפחם שם, ומסתמא זה פחות משווה פרוטה... ולכל היותר – הנזק שווה בדיוק לגביע לָבָן אחד.
- **צער** – וכי נגרם לו איזשהו כאב?
- **ריפוי** – וכי נדרש לטיפול רפואי עקב פגיעתו מהפחם?
- **שְׁבֵת** – וכי הפסיד ימי עבודה עקב מחלתו?
- **בושת** – האם היתה לו בושה ממצבו עקב תקלת חברת "תנובה"?

ד פ י - ע י ו ן

T

אלא מוכח שכל תביעתו היא הבל, כמעט שאין בו ממש. וכך גם יפסקו בכל בית דין צדק של תורה, שמגיע לתובע גביע לָפֶן אחד!

אלא שמיוודענו התובע לא הלך לבית דין של תורה, אלא לבית המשפט הכללי, ושם קבעו השופטים לפצות את הלקוח ב-10,000 שקל (חלק בגלל "עוגמת נפש", וחלק בגלל הוצאות משפטיות)...

לפי מה שלמדנו ברור שהתובע נחשב גזלן על 10,000 שקל פחות מחיר לָפֶן בודד.

ובענייננו – נוסח השאלה שבראש שיעורנו אינו מפרט היאך הגיעה התביעה לדון לפני ערכאות, ויש לחלק בין שני מקרים:

- **אם התביעה היתה ישירות בבית משפט של ערכאות** (כלומר ללא היתר מיוחד מבית הדין, כפי שנלמד לקמן) – נמצא שהתובעים עברו איסור חמור כדלעיל (והרי הם בכלל גזלנים ועושקים וכו' – כמפורט לעיל), ויש לעשות הכל כדי לבטל את מעשיהם הרעים, ולהראות להם דרכי תשובה. ולגבי הממון שהוציאו – הרי הוא גזל, עד כמה שחורג מדין התורה, ויש להשיבו לנתבע (ולכן נצטרך לקבוע כמה היה נפסק לשלם – אילו היתה התביעה נדונה בדיני ישראל, כדי לדעת כמה צריכים להחזיר כדי להשיב את הגזילה).
- **ולעניין תשלום הוצאות:** לכאורה נראה בסברה לומר שהתובעים אינם זכאים לקבל תשלום הוצאות על מעשה האיסור שעשו, קל וחומר מתשלום התביעה, שאין הם זכאים לה (אלא שבהמשך נראה שתשלום הוצאות במקרה זה – אם היתה הצדקה לפנות לערכאות, מחמת סירובו של הנתבע – תלוי הדבר במחלוקת תנאים).
- **ואם התביעה עברה דרך בית דין של תורה** – על כך בהמשך השיעור.

ג. תביעת מי שמסרב לדון בדין תורה

הגמרא (במסכת בבא קמא דף צ"ב:) מביאה מימרא, שצריכה ביאור: **קריַת חברך ולא עַנַךְ – רמי גוֹדָא רבה ושדי עלויה.**
רש"י מבאר: אם ניסית להוכיח את חברך ולא התייחס לדברך – הפל עליו את הכותל, כלומר: הנח לו ליפול ברישעו.

ד פ י - ע י ו ן

ובבית יוסף למד מימרא זו לעניין להלכה, ונפסק בשולחן ערוך (סימן י"ב) שאם יד הגויים תקיפה, ובעל דינו אלים, ואינו יכול להוציא ממנו בדיני ישראל – **יתבענו לדיני ישראל תחילה**, ואם לא רצה לבוא – **נוטל רשות מבית הדין**, ומציל בדיני הגויים מיד בעל דינו.

ובנתיבות המשפט (בסימן י"ד-ה ובסימן כ"ו-א) כתב לדייק, שכל הרשות הניתנת לתובע ללכת לערכאות – זה דווקא כדי **שיכפהו לדין ישראל**. למשל כשדנו בי"ד את הנתבע **שלא בפניו** (זה אפשרי בכמה מצבים, כגון שיש לתובע שטר חוב על הנתבע), ובמקרה זה נתינת הרשות היא כדי להוציא את הממון (ואז הערכאות אינן נחשבות כבית משפט, אלא כזרוע ביצועית של בית הדין לכפייה על הנתבע).

אבל כשבי"ד אינם יכולים לדון שלא בפניו שיהיה מחוייב לשלם – במקרה זה **אין הבי"ד נותנים רשות לילך בערכאות** להוציא הוצאות לכופו לשלם, כיוון שאינם יודעים האם הוא מחוייב לשלם, ואם ילך התובע למרות זאת – הרי הוא נקרא "הוציא שלא ברשות בי"ד".

אלא שכבר כתבו באמרי בינה (הלכות דיינים סימן כ"ז) ובערך שי (סימן כ"ו-ב) שאין נוהגים כך, אלא שבי"ד **נותנים רשות** לתובע ללכת לערכאות, **אפילו שלא נתברר חיובו לבי"ד** כיוון שבעל דינו מסרב לבוא לדין תורה, וכך הוא סוגיא דעלמא (דרך העולם), שאם לא כן – יאכל הלה וחדי (כלומר: יהנה השני בממון זה, וישמח מכך שאין תובעים אותו).

ומנהג בתי הדין היום (כאמרי בינה ולא כהנתיבות המשפט) **שבי"ד נותנים רשות לנתבע** לילך לערכאות, גם כשחיובו של הצד השני עדיין לא נתברר. [ויש לברר אם בי"ד נותנים רשות מיידית לכל מי שבא אליהם ורוצה לתבוע את חברו והשני מסרב, או שהם מבקשים לשמוע את סיבת התביעה שלו ואולי גם אם יש לו ראיות, או שיש בזה עלילה בעלמא. נפק"מ – במקרה שיתבע ויפסיד – האם עדיין מגיע לו **תשלום על הוצאות**, או שעתה יוכל הנתבע להרים ראש ולטעון שיש כאן **עלילה מצד התובע**. אם בי"ד כבר שמעו את טענותיו ונתנו לו רשות ללכת לערכאות על סמך שמיעה זו – מגיע לו הוצאות ללא קשר לתוצאת פסיקת הערכאות].

ד פ י - ע י ו ן

1

ובענייננו – כיוון שהעולם נוהג לפי האמרי בינה והערך שי, ולא כהנתיבות המשפט – אם ביקשו רשות מבי"ד לתבוע את הקבלן בערכאות – מסתבר שהכסף שהתקבל יכול להישאר בידיהם.

ד. זכיית התובע בממון שהתקבל בערכאות

למדנו שאפשר לקבל את הכסף שזכו בו באמצעות הערכאות. אלא שעדיין לא התברר לאשורו מה מעמדו המשפטי של כסף זה, הואיל ולא נתברר בבי"ד שאכן הסכום שזכה בו התובע על פי ערכאות – אכן מגיע לו באמת גם על פי תורה.

מעמד משפטי זה – ניתן להגדרה בכמה אפשרויות:

- **קנס:** הממון שנתקבל – התקבל מחמת סירובו של הנתבע לבוא לדין תורה. לכן מה שהחליטו הערכאות מתקבל בתור קנס בגין סירובו זה, והתובע זכה בו (יש דעות בפוסקים מה יקרה אם עתה יחליט הנתבע לבוא לדין תורה: האם יתבטל הקנס, או שמה שנקבע כבר אינו חוזר).
- **תפיסה:** כמו שמותר לאדם לעשות דין לעצמו (מכוח "עביד איניש דינא לנפשיה" כבגמרא במסכת בבא קמא דף כז:, וכבר הארכנו בזה בספרנו "אוצר העין" למסכת בבא קמא סימן כ"א – "להכות ולבייש גנב תכשיטים", וסימן כ"ב – "חיבור חשמל מהבית לשיבה") בתנאי שבטוח שהדין הוא אמת – כך התירו לו לתפוס את ממונו דרך כלי הביצוע של הערכאות, והתובע זוכה בממון זה מדין תפיסת ממון המגיע לו (וכל זה בתנאי שיש לתובע ראיות קבילות בבי"ד. אחרת – אינו רשאי לעשות דין לעצמו (אמנם אם התפיסה נעשית באין רואה – רשאי לתפוס כשבטוח בצדקתו גם כשאינו לו עדים, אבל במקרה של ערכאות – התפיסה נעשית לעין כל, ולכן צריך ראיות כנ"ל).
- **משכון:** הממון שנתקבל נתפס כמו שתופסים משכון, כל עוד לא מתברר בבי"ד כמה באמת הנתבע חייב. ויש להתייחס לממון זה כאל משכון בלבד, וצריך לברר האם מותר להוציאו ולהשתמש בו, עד שיבורר הדבר בבי"ד של תורה.
- **אבידה מדעת:** כשהנתבע מסר את ממונו עפ"י דיני הערכאות – הוא איבד את ממונו בידיים, ולכן אין זה נקרא "באיסורא אתא לידיה" ביד התובע, והרשות ביד התובע לזכות בממון זה, ומעתה הממון שלו.

ד פ י - ע י ו ן

- **המוציא מחברו עליו הראיה:** אין ידוע למי באמת שייך הממון, ומי שמחזיק בו כרגע הוא נחשב לבעלים, אלא אי"כ יוכח ההפך בבי"ד. **בינתיים** הוא מוחזק ביד התובע.
- **הפקד בי"ד:** כאשר בי"ד נתנו רשות לתובע לילך לערכאות – הם הפקיעו את ממונו של הנתבע, מכוח סמכותם כ"הפקד בי"ד הפקר", ומכוח זה הממון יהיה שייך לתובע.
- **ידא אריכתא:** הכרעתם של הערכאות היא מכוח ידם הארוכה של בית הדין (וכך לומד החתם סופר), ולכן הממון שייך לתובע.

בבירור אצל דיינים – נראה שמקובל בבתי הדין להתייחס לממון זה כבא **מכוח תפיסה**, והמקור לכאורה הוא **במהרש"ם** (חלק א-פט) שממון שכבר הגיע לתובע מידו של הנתבע – כבר הסכים הנתבע לתביעה זו (ובעיקר לפי הרמ"א בסימן כב-ב, ומקורו במרדכי, שאם כבר דן לפניו בערכאות – אינו יכול לחזור בו), **ולכן פשוט שהממון שייך לתובע**.

ה. תביעת הוצאות שהיו בדין תורה

עד כאן עסקנו בדין הממון שהתקבל בערכאות. עתה עלינו לדון בהוצאות שהוציא התובע מחמת הדיון בערכאות, האם הוא זכאי לקבל מהנתבע החזר על הוצאות אלו.

הגמרא (במסכת סנהדרין דף לא:): מביאה את דברי **רב דימי בשם רבי יוחנן**: התוקף את חברו בדין, אחד אומר נדון כאן, והשני אומר נלך למקום הוועד (וברש"י: בעל דין קשה, ומטריח את חברו, ואין רוצה חברו לדון כאן, אלא במקום וועד תלמידי חכמים הרבה, כדי שיהא זה בוש מהם) – כופין אותו וילך למקום הוועד. אמר לפניו רבי אלעזר: רבי, מי שנושה בחברו מנה – יוציא מנה על מנה? אלא **כופין אותו ודן בעירו**.

ובתוספות (במסכת סנהדרין דף לא: ד"ה ויוציא) למדו מכאן למתחייב בדין, שלא **משלם לאידך את יציאותיו**, אע"פ שמזיקו לילך לו לדון בעיר אחרת.

למדנו מדברי התוספות, שהוצאות שיש לאדם מחמת דין תורה – על התובע מוטל לספוג הוצאות אלו, ואין השני משלם, אפילו שהפסיד בדין. ואין

ד פ י - ע י ו ן

11

חילוק בין הוצאות נסיעה, פתיחת תיק, טוען רבני, תשלומי הוצאות לעדים וכיו"ב.

[לגבי הוצאות תשלומים לעדים – שאלו התלמידים: מדוע צריך לשלם לעדים את הוצאותיהם, הלא יש להם איסור להימנע מלהעיד, "אם לא יגיד – ונשא עוונו", וידוע שכדי לא לעבור איסור – אדם צריך להוציא אפילו את כל ממונו, ומדוע שיקבל שכר על נסיעות שהוא חייב בהם?

ומובא ברמ"א (סימן לד-יח) שכל מי שנוטל שכר להעיד – עדותו בטילה... וכל זה בעדים שכבר ראו את המעשה, ומחוייבים להעיד... אבל מי שאינו מחוייב להעיד ונוטל שכר כדי לילך ולראות העניין כדי שיהיה עד – מותר.

ובט"ז (סימן לד ד"ה לילך) הוסיף שדברי הרמ"א, שאין ליטול שכר על הליכה להעיד – זה דווקא כאשר אין לו טירחה. אבל במקום שיש לו טירחה – יכול לקחת שכר על הליכה, ואין זה בכלל "מה אני בחינם אף אתם בחינם" שנאמר גם על עדות.

יוצא שאכן אין לתובע הוצאות על שכר העדים, כיוון שהם מחוייבים להעיד על מה שראו, ללא קבלת שכר. אבל יש לו לשלם את הוצאותיהם (כגון הפסד ימי עבודה) וטירחתם (כגון הוצאות נסיעה)].

1. מחלוקת ראשונים בהוצאות מחמת סירוב

וברא"ש (במסכת סנהדרין פרק ג-מ, וכן כתב בתשובותיו כלל ע"ג-ב) חילק שראיית התוספות היא דווקא לאדם שהתחייב בדין **כרגיל**, דהיינו שלא סירב **לבוא לדין**, וכל התנגדותו היתה רק לדיון בעיר זו, ורצה ללכת דווקא לעיר אחרת. במקרה זה – אכן לא יחייבו אותו מחמת דרישתו זו על הפסד הממון של זולתו, שזכה בדין. אבל **אם היה מסרב לבוא לבי"ד** והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד עימו לדין – היה **רבי מאיר** (המהר"ם מרטנבורג) **מחייבו לפרוע כל יציאותיו**.

והביא הרא"ש **ראיה** לדבריו **מהגמרא** (במסכת בבא קמא דף קי"ב:) ששליח בבי"ד נאמן על שליחותו **כבי תרי** (כמו שני עדים), ומדייקת הגמרא שזה דווקא לדיון לבי"ד על סירובו של הנטען לבוא לבי"ד. אבל נאמנות כדי **שבי"ד יכתבו עליו פתיחא** (כלומר: שטר נידוי, שחובתו של הנתבע לשלם את שכר הסופר לכתובת שטר הנידוי) – אין נאמן השליח היחיד, אלא יש צורך בשני עדים.

ד פ י - ע י ו ן

ומוכח שאם הנתבע מוכרח לבוא על כורחו, ויש עדים על סירובו לבוא – יש תשלומים שמחייבים אותו לשלם את הוצאותיהם. ולומד הרא"ש שהוא הדין לכל שאר הוצאות שהוציא הצד השני בגינו של נאשם סרבן זה.

ראיה נוספת הביא הרא"ש בתשובה (כלל ע"ג-ג), שכל הוצאה שהוציא המלווה בגלל שהלווה הרחיק ממנו את הפירעון – יתחייב הלווה לפרוע הוצאה זו. והמקור הוא בגמרא במסכת ערכין (דף כ"ג:) שלאחר ההלוואה הלך הלווה והקדיש את נכסיו, והמלווה אח"כ הוצרך לפדות נכסים אלו כדי לגבות מהם, ושילם דינר על הפדיון – יגבה דינר זה מהלווה.

אלא שהרשב"א (שו"ת חלק א-תתק"מ) חולק על הרא"ש ולומד שאין התובע יכול לחייב את הנתבע לשלם את הוצאותיו, כיוון שתשלום זה הוא גרמא בעלמא, וגרמא בניזיקין – כידוע – פטור.

יוצא שלפי כולם – אין משלמים הוצאות במסגרת דין תורה רגיל. אבל במקרה של סרבנות – כשהצד השני גרם לו לתובעו בערכאות מחמת סרבנותו, וכתוצאה מכך נאלץ להוציא הוצאות – בזה יש מחלוקת ראשונים אם חייב הנתבע לשלם לו את הוצאותיו שהיו לו מחמת סרבנותו (ובהמשך נחלק בין תביעה בערכאות ברשות ב"ד או ללא רשות ב"ד).

ובענייננו – נראה שדין תשלום על הוצאות שהוציאו השכנים מחמת התביעה בערכאות – תלויה במחלוקת הראשונים הנ"ל.

וא"כ יש מקום להעמיק מעט בשרשי מחלוקת זו.

ז. הבדל בהגדרת גרמא וגרמי

הגר"א (בשולחן ערוך יד-ל) באר את טעם הרא"ש (מה טעמו ללמוד שיש לשלם הוצאות שנגרמו מחמת התביעה בערכאות), כיוון שזקק זה הוא גרמי. ובזה חולק הרא"ש על הרשב"א (שאין משלמים הוצאות שנגרמו לתובע מחמת סרבנות כיוון) שהוצאות אלו הן גרמא.

ד פ י - ע י ו ן

יש לעיין בביאורו, הרי אנו עוסקים במציאות נתונה, היאך יתכן שהראשונים יחלקו במציאות אם היא גרמא או גרמי.

אלא שבוודאי אין מחלוקת במציאות, אלא המחלוקת היא בהגדרה ההלכתית של מציאות זו כגרמא או גרמי, על פי גדרי ההלכה.

ואולי כדי לענות על שאלה זו, הוסיף הגר"א (בהמשך דבריו שם) שהמחלוקת בהגדרה מהו גרמא ומהו גרמי מתבארת בשני אופנים, המובאים בתוספות (במסכת בבא בתרא דף כ"ב: ד"ה זאת) כמחלוקת ראשונים :

- דעת הר"י שהגדרת דין גרמי לחייב (בשונה מדין גרמא שפטור) הוא באופן שהוא בעצמו עושה את הנזק לממון חברו, ועוד תכונה שההיזק נעשה בשעת המעשה, ולא תוצאה מאוחרת לאחר זמן, בעקבות מעשהו.
- דעת הריצב"א שדין גרמי לחייב הוא מטעם קנס (כמובא בירושלמי), וקנס – כידוע – נפסק רק במקרה של נזק מצוי ורגיל לבוא. וטעם הקנס הוא שלא ילך כל אדם ויזיק לחברו.

והנה – מבאר הגר"א – יש התאמה בין מחלוקת הראשונים בענייננו (אם יש שלם את ההוצאות שנגרמו לתובע מחמת סרבנות הנתבע, שגררה תביעה בערכאות), ובין מחלוקת ההגדרות (מהו גרמא ומהו גרמי), כדלהלן :

- הרשב"א (שפוטור מלשלם את הוצאות שנגרמו מחמת התביעה בערכאות) לומד כדעת הר"י, שחיוב גרמי הוא דווקא כשהנזק נעשה על ידו.
- ולכן בענייננו – הנזק לתובע נעשה באופן עקיף ע"י סירובו לבוא, ומכאן שאין זה גרמי אלא גרמא, ולכן פטור מלשלם.
- הרא"ש (שמחייב בתשלום הוצאות התביעה בערכאות) לומד כדעת הריצב"א, שחיוב גרמי הוא סוג של קנס במקרה של נזק מצוי, ולכן גם בענייננו – שלצערנו סירוב הפך להיות דבר שכיח – אפשר לקנוס מדין גרמי, ולכן חייב לשלם.

ד פ י - ע י ו ן

ח. מהרשד"ם: הוצאות מחמת היתר ביי"ד

המהרשד"ם (חושן משפט סימן ל"ה, הובא בכנסת הגדולה סימן י"ד) מעמיד את מחלוקת הרא"ש והרשב"א (לגבי זכאות לקבל את הוצאות התביעה בערכאות) דווקא במקרה שהתביעה בערכאות היתה (לאחר סירוב הנתבע לדון ביי"ד) **ללא שאילת רשות הבי"ד**, במקרה זה טוען הרשב"א שלא יקבל את הוצאותיו. אבל במקרה **שקיבל רשות מבי"ד** לילך לערכאות – יודה הרשב"א שמוטל על הנתבע לשלם הוצאות אלו.

ויתרה מזו – יש מי שאומר (כנסת הגדולה סימן י"ד, בשם הבני שמואל) שאין כלל מחלוקת בין הרא"ש לרשב"א, אלא שהרא"ש (שמחייב את הנתבע לשלם הוצאות) דיבר במקרה שקיבל רשות מבי"ד, והרשב"א (שפוטר את הנתבע מהוצאות) דיבר במקרה שלא קיבל רשות מבי"ד.

[וכיוון שמצאנו לפי המהרשד"ם והבני שמואל שייתכן לחייבו בהוצאות גם לפי הרשב"א – א"כ צריך להבין את טעמו של הרשב"א לחיוב זה, הרי הוא לומד שבזק הוצאות המשפט הוא גרמא, כנלמד לעיל. א"כ מאיזה סיבה אפשר לחייבו? ואפשר לומר – על פי דברי הרשב"א עצמו – שלמד את הגמרא בעניין ה"פתיחא" (הוא שטר הנידוי, כמובא לעיל מהגמרא במסכת בבא קמא דף קי"ב: ומשם – כזכור – המקור לשיטת הרא"ש לחייב את הנתבע בתשלום הוצאות. והרשב"א באר) שיש בזה הגדרה מיוחדת של חיוב ביי"ד על סירובו. א"כ נאמר גם בביאור דברי הרשב"א כאן שהוא חיוב מיוחד של הבי"ד, במקרה של תובע שהלך לערכאות עפ"י הוראתם של הבי"ד, כדי להציל ממון מיד עושקו].

ובענייננו – לפי המהרשד"ם – אם התביעה בערכאות היתה ברשות הבי"ד – יקבלו השכנים את הוצאותיהם. ואם תבעו את הקבלן ללא רשות זו – דינם תלוי במחלוקת הראשונים.

ט. יכולת להכריע בין השיטות

ובשולחן ערוך (סימן י"ה) כתב באריכות, ונחלק את דבריו למחלקותיהן:

- **הוצאות בדין תורה:** המתחייב בדין אינו חייב לשלם לשכנגדו יציאותיו, אע"פ שהזיקו לדון בעיר אחרת.

ד פ י - ע י ו ן

יב

- **סירוב לבוא לבי"ד:** והני מיילי דלא מסרב למיקם בדינא, אלא שרוצה לדון בעיר אחרת. אבל אם היה מסרב לבא לבי"ד, והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד לדין, חייב לפרוע לו כל הוצאותיו (שהוציא משעה שנעשה סרבן) (מהרי"ק (שורש י"א ושורש קמ"ז), **נימוקי יוסף** (בבא בתרא דף ל"ט: מדפי הרי"ף), ומהרי"ו (סימן קמ"ז) **ותשובת הרא"ש** (סוף כלל ק"ז וכלל ע"ג-ב)).
- **הוצאות גרירתו לערכאות:** ויש מי שאומר שאם תבעו בערכאות והוציא הוצאות בדיינים וטוענים, אע"פ שמתוך סירובו הוצרך להוליכו בערכאות, אינו חייב לשלם הוצאותיו.
- **רמ"א – חיוב הוצאות גרירתו לערכאות:** ויש חולקים וסבירא להו דאם הוצרך להוציא עליו הוצאות לכופו על ידי ערכאות של עכו"ם – חייב לשלם לו (תשובת הרא"ש (כלל ע"ג-ב)), וכן נראה לי עיקר, ובלבד שעשאו ברשות בי"ד.
- **מוציא הוצאות על פיו:** מי שאמר לחברו שילכו לדון במקום אחר, ואמר לו: לך ואני אבוא אחרריך, והלך, והשני לא הלך אחריו, צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו (מרדכי (סוף פרק זה בורר סימן תש"ט)).
- **נאמנות על הוצאותיו:** כשהסרבן צריך לשלם ההוצאות אין אומרים שישבע כמה הוציא, ויטול, אלא צריך לברר כמה הוציא, או הבי"ד ישומו לו הוצאותיו וכזה ישלם לו (תשובת הרא"ש (כלל ק"ז)).

ולאחר כל זאת – נראה שאין להלכה הכרעה במחלוקת הראשונים הנ"ל (בין הרא"ש לרשב"א, בענין תשלום הוצאות התביעה בערכאות, שנגרמו לתובע מחמת סרבנות הנתבע). וכמעט כל השיטות הוזכרו בהלכה זו.

אלא שיש כמה צידודים להכריע בכל זאת כמו הרא"ש:

- **דקדוק דברי הרמ"א** (בסימן יד-ה) "אם הוצרך להוציא עליו הוצאות לכופו ע"י ערכאות – חייב לשלם לו, **וכן נראה לי עיקר**" ומכאן שדברי הרא"ש הם עיקר, והנתבע חייב בהוצאות.
- **וגם בתשובות הרמ"א** (סימן ק"ח) כתב שגם הסוברים שמעיקר הדין הנתבע פטור – עדיין אפשר לומר שחייב מכוח "**הפקר בי"ד הפקר**". ומשמע שנוקט למסקנה שחייב.

ד פ י - ע י ו ן

- כמו כן פסק גם הים של שלמה (בבא קמא פרק י"ד, ומוסכם בש"ך י"ג) שדברים אלו של הרא"ש הם עיקר.
- והוסיף גם בספר כנסת הגדולה (סימן י"ד) שזו גם דעתו של השולחן ערוך בסתמא.
- ובפתחי תשובה (סימן י"ג) כתב בשם הגרע"ק איגר, שכיוון שלא קיבל רשות מבי"ד – ואפילו היתה לו הצדקה לאי קבלת רשות זו (כגון שהשני הוא אלים, וגם הסכים בשטר שבמקרים כאלה יוכל לכופו בערכאות) – מכל מקום ללא קבלת רשות אינו יכול לכופו לשלם הוצאות. ע"כ. משמע מדבריו, בפשטות, שבמקרה של קבלת רשות מבי"ד – צריך הנתבע לשלם הוצאות התביעה.

א"כ מכל זה נראה שיש לפסוק כהרא"ש בעניין זה, וחייב הנתבע לשלם לתובע את הוצאותיו.

ובענייננו – אם השכנים עברו דרך בית הדין וקיבלו את רשותם לילך לערכאות – נראה פשוט, לכאורה, שהם זכאים לקבלת ההוצאות.

והתחדש שגם אם הכריעו – מחמת סרבנות הנתבע – ללכת לערכאות ללא קבלת רשות מפורשת מבית הדין – עדיין נראה כדעת הרא"ש שהם זכאים לקבל את הוצאותיהם.

י. חיוב הוצאות מחמת גרמי בשוגג או במזיד

וכיוון שפסקנו כהרא"ש (שחייב הנתבע לשלם את ההוצאות שנוצרו מחמת הליכה לערכאות) – צריך לזכור גם את הטעם לפסיקתו זו – שהוצאות אלו נקראות גרמי, וכידוע גרמי בנזיקין – חייב (כפי שלמדנו לעיל).

הצורך לזכור את הטעם נובע מכך שיש בזה נפקא מינא, כיוון שגרמי חייב רק במזיד, ופטור בשוגג (להבדיל מנזק ישיר שאדם בו מועד לעולם בין בשוגג, בין במזיד, בין באונס ובין ברצון), דהיינו אם הנתבע פנה לערכאות בשוגג – הרי לפי כל השיטות יהיה פטור מלשלם הוצאותיו.

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

ולכן יש לברר גם בענייננו את דרישתו של הקבלן ללכת לערכאות ולא לדין תורה – אם עשה זאת במזיד או בשוגג. וייתכן מאד שהקבלן עשה זאת בתמימות, כמו חלק גדול מאחינו החילוניים, שאינם יודעים ר"ל מהו בי"ד של תורה ומהו ערכאות (השאלה האם הם בבחינת "תינוקות שנשבו", או שהם אשמים שהגיעו לתמימות זו – אינה מעניינת, ואין לה נפק"מ לנדון דידן. לנו חשובה התוצאה – שאינם מזידיים במעשה זה), ולכן אין זה "מזיד", ודין "גרמי" אינו מחייבו.

אלא שמו"ר מרן הגראי"ל שטינמן שליט"א אמר, שאפילו אם הקבלן הזה מוגדר כאדם תמים וכתינוק שנשבה – כל זה באופן כללי, אבל ישנן נקודות, התלויות בעיסוקו ובפרנסתו של האדם, וכלפיהן אין לו תמימות, וגם נקודה זו (של הליכה לערכאות או לבי"ד של תורה) מוכרת לו היטב, שכן תביעות ודיונים הם מעשים שבכל יום אצלו, וזה חלק מעיסוקו ומפרנסתו, ולכן פשוט שיש בזה פשיעה וחייב.

ובענייננו יוצא לפי הרא"ש (אליבא דביאור הגר"א, שהחייב הוא מכוח "גרמי", ולפי באורו של מרן הגראי"ל שטינמן שליט"א) – שאפשר להוציא מהקבלן את סכום הוצאות.

יא. סיכום ומסקנות

שכנים תבעו קבלן בערכאות והוציאו ממנו גם תשלום וגם החזר הוצאות. עתה הם באים לברר אם מותר להם לקבל סכומים אלו, ונאמרו בזה הנושאים הבאים:

- **איסור פנייה לערכאות** של גויים מפורש בגמרא ובפוסקים בלשון חריפה, ונקרא רשע, מחרף ומגדף, מרים יד בתורת משה, מחוייב נידוי וחרם, והפונה לערכאות של ישראל חמור יותר, כיוון שהמירו את משפטי התורה על משפטי ההבל (כלשון חזון איש וציץ אליעזר).
- **דוגמה** לעיוות של ערכאות לגבי חתיכת פחם שנמצאה בתוך גביע לָבָן, והתובע קיבל בערכאות סכום גדול על "עוגמת נפש" ועל הוצאות, בעוד שלפי דין התורה היה מקבל רק מחיר של גביע לָבָן אחד! (ועוד התחזקנו קצת בשלילת התרבות הקלוקלת של תביעה ממפעלים בגלל פגם במוצר). א"כ בענייננו – פשוט שפנייה לערכאות ללא קבלת רשות בי"ד – אסורה,

ד פ י - ע י ו ן

ולתובע אין זכות ממונית לא בממון ולא בהוצאות המתקבלות מהנתבע.

- **בשולחן ערוך** כתב שאם אינו יכול להוציא ממנו בדיני ישראל – **יתבענו לדייני ישראל תחילה**, ואם לא רצה לבוא – **נוטל רשות מבית הדין**, ומציל בדיני הגויים מיד בעל דינו.
- **ובנתיבות המשפט** דייק, שכל הרשות ללכת לערכאות הוא כדי להוציא ממון שכבר נפסק שחייב (ואז הערכאות אינן כבית משפט, אלא כדרך כפייה של בית הדין). אבל ללא דיון וחיוב בי"ד – **אין רשות לילך בערכאות**.
- **ובאמרי בינה ובערך שי** חלקו (וכך הוא דרך העולם), שבי"ד **נותנים רשות** לתובע ללכת לערכאות, **אפילו שלא נתברר חיובו לבי"ד** כיוון שבעל דינו מסרב לבוא לדין תורה (ויש להסתפק אם בי"ד נותנים רשות מיידית, או שקודם חוקרים את סיבת התביעה שלו והאם יש לו ראיות). ולכן **בענייננו** – אם ביקשו רשות מבי"ד לתבוע את הקבלן בערכאות – **מסתבר שהכסף שהתקבל יכול להישאר בידיהם**.
- **לגבי מעמדו המשפטי** של הכסף שהתקבל בערכאות – אפשר בסברה ללמוד כמה אפשרויות: **קנס, תפיסה, משכון, אבידה מדעת, המוציא מחברו, ידא אריכתא** ואולי **הפקר בי"ד**. בכל הטעמים (אולי למעט משכון) – הכסף שייך לתובע.
- **לגבי ההוצאות** מחמת הדיון בערכאות, הגמרא בסנהדרין דנה לגבי כפייה על הוצאות הדרך, **ובתוספות** מסיק **שלא משלמים את הוצאותיו**, אע"פ שמזקיקו לילך לו לדון בעיר אחרת. וכל זה דווקא בדין תורה.
- **ובערכאות** – נחלקו הראשונים, שדעת **הרא"ש** (בשם מהר"ם מרוטנבורג) שאם היה מסרב לבוא לבי"ד והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד עימו לדין – **מחוייב לפרוע כל יציאותיו**.
- ואילו **הרשב"א** לומד שאין התובע יכול לחייב את הנתבע לשלם את הוצאותיו, כיוון שתשלום זה הוא **גרמא שפטור**.
- **הגר"א** באר שהמחלוקת היא **בהגדרה מהו גרמא** ומהו **גרמי**:
 - **הרשב"א** כדעת **הר"י**, שחיוב גרמי הוא דווקא **כשהנזק נעשה על ידו**. אבל בענייננו – הנזק לתובע נעשה **באופן עקיף** ע"י סירובו לבוא, ומכאן שאין זה גרמי אלא גרמא, ולכן **פטור מלשלם**.

ד פ י - ע י ו ן

טו

- **הרא"ש** כדעת **הריצב"א**, שחיוב גרמי הוא סוג של **קנס במקרה של נזק מצוי**, ולכן גם בענייננו – שסירוב הוא **דבר שכית**, ולכן נקנס בגרמי, **וחייב לשלם**.
- לפי **המהרשד"ם** אם התביעה בערכאות היתה **ברשות הבי"ד** – לפי כל השיטות **יקבלו השכנים את הוצאותיהם**. ואם תבעו את הקבלן **ללא רשות בי"ד** – דינם תלוי במחלוקת הראשונים.
- יש כמה צידודים **להכריע כהרא"ש**, ולכן נראה שהקבלן חייב לשלם לשכנים את הוצאותיהם.
- אלא כיוון שגרמי **חייב רק במזיד** – ייתכן מאד שהקבלן החילוני סרב **בתמימות** לבוא לבי"ד, ולכן אין זה "מזיד", ויש מקום לומר שדין "גרמי" אינו מחייבו. ואי אפשר להוציא מהקבלן את סכום ההוצאות. אלא שמו"ר מרן הגרא"ל שטינמן שליט"א שלל סברה זו, וטען שאין בזה תמימות וחייב.
- **יוצא למסקנה** שהקבלן **ישלם הן את הממון והן את ההוצאות**, וזה מאושר גם עפ"י דין התורה.

© כל הזכויות שמורות, הערות והארות יתקבלו ברצון
 בטלפון: 03-6194225, פקס: 03-5707482, מייל: israelarnon@yahoo.com